

Ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης ΑμεΑ σε κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας και η ελλιπής έρευνα αναφορικά με τον θάνατό του: η έννοια των συστημικών παραλείψεων και η (επαρκής;) χρήση της από το ΕΔΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση τόσο του ουσιαστικού όσο και του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ αναφορικά με το δικαίωμα στη ζωή, δεδομένου ότι, αφενός, οι ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης στο ίδρυμα κρατικής φροντίδας ΑμεΑ έθεταν σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή της Τ.Ι., γυναίκας με διανοητική αναπηρία, και, αφετέρου, η κρατική έρευνα που πραγματοποιήθηκε μετά τον θάνατό της ήταν ανεπαρκής.

άρθρο 34 ΕΣΔΑ – δικαίωμα άσκησης προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ από ΜΚΟ εκ μέρους του θύματος – άρθρο 2 ΕΣΔΑ – δικαίωμα στη ζωή – ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, απουσία ιατρικών και θεραπευτικών μέσων καθώς και υπερβολική χρήση περιοριστικών μέσων – πλήρης επίγνωση των εθνικών αρχών περί των υφιστάμενων συνθηκών εγκατάλειψης στο ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας – παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ – έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας – παράλειψη υποβολής της υπόθεσης της θανούσας σε προσεκτικό έλεγχο και απουσία οποιασδήποτε κατάλληλης αντίδρασης ή επανόρθωσης – παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ – συστημικές ελλείψεις από το εναγόμενο κράτος – αναφορές του ΕΔΔΑ επ’ αυτού στην παρούσα απόφαση και στη νομολογία του – υποχρέωση λήψης γενικών μέτρων

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 31970/20, Υπόθεση Validity Foundation εκ μέρους της Τ.Ι. κατά Ουγγαρίας, απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2024 του Πρώτου Τμήματος

Η Τ.Ι., γυναίκα με βαριά διανοητική αναπηρία, ζούσε από το 1983 σε ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας. Με την πάροδο των χρόνων, στον ιατρικό φάκελο της Τ.Ι. σημειώθηκαν διάφοροι τραυματισμοί, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή για τη διεξαγωγή έρευνας εκ μέρους της προσφεύγουσας ΜΚΟ Validity. Τόσο η σχετική αναφορά της οργάνωσης αυτής όσο και μεταγενέστερες αναφορές αρμόδιων δημόσιων φορέων περιέγραφαν τις έντονα ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης που αφορούσαν το εν λόγω ίδρυμα συνολικά και όχι μόνο τη συγκεκριμένη περίπτωση της Τ.Ι. Το 2018, η τελευταία διακομίστηκε στο νοσοκομείο λόγω πνευμονίας, ωστόσο η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε ξαφνικά και εν τέλει απεβίωσε. Η οργάνωση Validity επιχείρησε να κινήσει ποινική διαδικασία προκειμένου να ερευνηθεί, μεταξύ άλλων, η αμέλεια των εργαζομένων στο ίδρυμα αναφορικά με τον θάνατο της Τ.Ι. Παράλληλα, η Validity άσκησε ομαδική αγωγή παραπονούμενη για τις συνθήκες διαβίωσης του οίκου φροντίδας αλλά και την αδράνεια του Δημοσίου ως προς την υποχρέωσή του για την εποπτεία του ιδρύματος. Αν και η ποινική έρευνα με βάση την πρώτη καταγγελία έπαυσε το 2019, δικαστική απόφαση που εκδόθηκε το 2024 επιβεβαίωσε την ύπαρξη ενός ταπεινωτικού και εξευτελιστικού περιβάλλοντος.

Ενώπιον του ΕΔΔΑ, η ΜΚΟ Validity ισχυρίστηκε την παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή, βασισμένη στο ότι ο θάνατος της Τ.Ι. προκλήθηκε από τη μακροχρόνια παραμέληση και ανεπαρκή φροντίδα που επέδειξε το κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας. Ταυτόχρονα, υποστήριξε ότι η έρευνα που διενεργήθηκε για το εν λόγω συμβάν ήταν ελλιπής.

Με την απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2024, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ομόφωνα πως υπήρξε παραβίαση τόσο του ουσιαστικού όσο και του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, επί της ουσίας στη βάση των επιχειρημάτων της Validity, και επιδίκασε αποζημίωση 10.000 ευρώ.

Παρατηρήσεις

Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου*

1. Πραγματικά περιστατικά – Επιχειρήματα των διάδικων μερών

Η Τ.Ι., γεννημένη το 1973, διαγνώστηκε από μικρή ηλικία με βαριά διανοητική αναπηρία, καθώς αδυνατούσε να επικοινωνήσει λεκτικά και είχε επιθετική συμπεριφορά. Από ηλικία 10 ετών, ζούσε στο κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας Τορμάζ, στην περιοχή Γόδ της Ουγγαρίας. Αρχικά, η μητέρα της είχε οριστεί δικαστικός της συμπαραστάτης, ωστόσο η αδυναμία (ή απροθυμία της) να ασκήσει τα καθήκοντά της οδήγησαν στον διορισμό τρίτων προσώπων ως συμπαραστατών. Με την πάροδο των χρόνων, στον ιατρικό της φάκελο σημειώθηκαν αρκετοί τραυματισμοί, με αποτέλεσμα να της χορηγηθούν διάφορα ηρεμιστικά φάρμακα.

Το 2017, μέλη της προσφεύγουσας ΜΚΟ Validity επισκέφθηκαν το κέντρο του Τορμάζ, όπου διαπίστωσαν, μεταξύ άλλων, ότι η Τ.Ι. ήταν δεμένη διαρκώς στο κρεβάτι της και αδυνατισμένη, με εμφανείς μώλωπες. Κατόπιν αυτών, η οργάνωση εξέδωσε μία αναφορά με την οποία κατέκρινε τις κακές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων στο ίδρυμα, όπως την υπερβολική χρήση περιοριστικών μέσων και την κακή διατροφή. Αντίστοιχα, μετά τη δημοσίευση της αναφοράς αυτής, δημόσιοι φορείς στην Ουγγαρία, όπως εκπρόσωποι του Υπουργείου Ανθρώπινου Δυναμικού και ο Ούγγρος Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα, εξέδωσαν αναφορές με τις οποίες περιέγραφαν λεπτομερώς τις άθλιες συνθήκες ζωής του Τορμάζ, την παραβίαση των δικαιωμάτων των διαμενόντων και, ειδικότερα, την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση που λάμβανε χώρα¹.

Τον Αύγουστο του 2018, η Τ.Ι. διακομίστηκε σε νοσοκομείο προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πνευμονία με την οποία είχε διαγνωστεί. Ωστόσο, πριν λάβει εξιτήριο, η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε ξαφνικά, με αποτέλεσμα να αποβιώσει στις 25 Αυγούστου. Η αυτοψία επιβεβαίωσε πως ο λόγος θανάτου ήταν πράγματι η πνευμονία αυτή.

Στο μεταξύ, η οργάνωση Validity κίνησε διάφορες εθνικές διαδικασίες αναφορικά με τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Τορμάζ. Πρώτον, μετά τη δημοσίευση της αναφοράς της, η προσφεύγουσα ΜΚΟ ζήτησε από το ίδρυμα να της γνωστοποιηθούν τα στοιχεία των ατόμων που διέμεναν εκεί και των συμπαραστατών τους, προκειμένου να τους παρέχουν νομική υποστήριξη. Εν τέλει, η Validity έλαβε αυτά τα στοιχεία το 2022, στη βάση σχετικής δικαστικής απόφασης. Δεύτερον, στις 2 Μαΐου 2017, η προσφεύγουσα κατέθεσε μήνυση κατά του κρατικού ιδρύματος περιλαμβάνοντας κατηγορίες, μεταξύ άλλων, για παράνομη κατακράτηση, πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης και παραβιάσεις καθήκοντος εκ μέρους των υπαλλήλων. Το 2018 και 2019, η Validity τροποποίησε τη μήνυσή της, εντάσσοντας τους θανάτους της Τ.Ι. και άλλων 9 τουλάχιστον τροφίμων που διέμεναν στο Τορμάζ, οι οποίοι προκλήθηκαν, όπως υποστήριξε, από τις ανεπαρκείς συνθήκες φροντίδας που παρείχε το ίδρυμα. Η αστυνομική έρευνα που διεξήχθη ειδικά για τους θανάτους της Τ.Ι. και ενός ακόμη τροφίμου ολοκληρώθηκε οριστικά στις 15 Οκτωβρίου 2019, καθώς κρίθηκε ότι η συμπεριφορά των υπαλλήλων του ιδρύματος καθώς και τα περιοριστικά μέτρα στα οποία υπεβλήθησαν δεν συνδέονταν αιτιωδώς με τον θάνατό τους. Τέλος, η προσφεύγουσα ΜΚΟ κατέθεσε ομαδική αγωγή κατά του ιδρύματος, επί της οποίας εκδόθηκε δικαστική απόφαση τον Φεβρουάριο του 2024, σύμφωνα με την οποία οι αρμόδιες δημόσιες αρχές της Ουγγαρίας δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωσή τους σχετικά με την επίβλεψη και διαχείριση της λειτουργίας της δομής του Τορμάζ.

Εντός του πλαισίου αυτού, η ΜΚΟ Validity προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενη το ουσιαστικό και το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή. Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι οι εξευτελιστικές συνθήκες που επικρατούσαν στη δομή

* ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ

¹. Βλ. παρ. 12-13 της σχολιαζόμενης απόφασης που περιλαμβάνουν αποσπάσματα των αναφορών αυτών.

φροντίδας συνδέονται αιτιωδώς με τον θάνατο της T.J. Επιπλέον, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα συστημικά ελαττώματα τα οποία αφορούσαν γενικότερα τον τρόπο λειτουργίας του Τορμάζ και έθεταν όλους τους τρόφιμους σε κίνδυνο και όχι μόνο την T.J. Παράλληλα, υποστήριξε ότι η έρευνα που ακολούθησε ήταν ανεπαρκής, διότι δεν έλαβε υπόψιν παράγοντες όπως το γεγονός ότι ήταν δεμένη στο κρεβάτι της. Η έρευνα που διεξήχθη, τόνισε, δεν ήταν άμεση ούτε εμπειριστατωμένη.

Από την πλευρά της, η Κυβέρνηση του εναγόμενου κράτους αμφισβήτησε τον αιτιώδη σύνδεσμο που θεμελίωσε η προσφεύγουσα και ισχυρίστηκε πως η ασθένεια και η συνακόλουθη επιδείνωση της υγείας της που κατέληξε στον θάνατό της ήταν το αποτέλεσμα της διανοητικής της αναπηρίας και δεν προκλήθηκε λόγω κάποιας παραβίασης καθήκοντος του προσωπικού της δομής². Επίσης, όσον αφορά τις διαδικαστικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από το άρθρο 2, η Κυβέρνηση επεσήμανε την πραγματοποίηση σχετικής αυτοψίας και της ιατροδικαστικής γνωμάτευσης που συνέδεσαν τον θάνατο της T.J. με την πνευμονία που εμφάνισε και όχι τυχόν περιοριστικά μέτρα.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έλαβε υπόψιν τον εθνικό νόμο περί υγειονομικής περίθαλψης (Healthcare Act) και, συγκεκριμένα, τη διάταξη που αφορά τις περιπτώσεις αφύσικου ή απρόσμενου θανάτου, στις οποίες πρέπει να κινηθεί αυτεπάγγελτη έρευνα και διενέργεια επίσημης αυτοψίας. Σε διεθνές επίπεδο, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε επίσης στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις για την Ουγγαρία της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπου γίνεται λόγος για εξευτελιστική και απάνθρωπη μεταχείριση, ακόμη και για θανάτους τρόφιμων σε ιδρύματα γενικότερα και ιδίως στη δομή του Τορμάζ.

II. Ζητήματα περί του παραδεκτού

Η Κυβέρνηση άσκησε ένσταση, ισχυριζόμενη ότι η προσφεύγουσα ΜΚΟ δεν δικαιούνταν να ασκήσει προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ εκ μέρους της T.J., καθώς η τελευταία διέθετε τόσο τη μητέρα της ως πλησιέστερο συγγενή, όσο και τον δικαστικό συμπαραστάτη της για τον σκοπό αυτόν. Σύμφωνα με την Κυβέρνηση, η Validity θα μπορούσε να προσφύγει στο ΕΔΔΑ μόνο εντός ενός πλαισίου *actio popularis*, το οποίο ωστόσο δεν επιτρέπεται βάσει του άρθρου 34 ΕΣΔΑ για την ατομική προσφυγή.

Κατά την εξέταση της ένστασης αυτής, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παρέπεμψε και χρησιμοποίησε αναλογικά τις διατυπώσεις που είχε πραγματοποιήσει στην απόφαση *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpreanu κατά Ρουμανίας*³, η οποία, εντός μίας παρόμοιας λογικής, αφορούσε επίσης τον θάνατο ατόμου με σοβαρή διανοητική αναπηρία. Στην εν λόγω απόφαση, κρίθηκε ότι μία από τις εξαιρετικές περιστάσεις που θα δικαιολογούσαν την αναγνώριση μίας οργάνωσης ως *de facto* εκπροσώπου του άμεσου θύματος της υπόθεσης ενώπιον του ΕΔΔΑ (ακόμη και αν δεν μπορεί να θεωρηθεί η ίδια η οργάνωση ούτε ως έμμεσο θύμα) αποτελεί η ευαλωτότητα του τελευταίου. Πράγματι, τόσο στην υπόθεση *Câmpreanu* όσο και στη σχολιαζόμενη απόφαση, το Δικαστήριο αναγνώρισε τα άμεσα θύματα ως έντονα ευάλωτα άτομα, γεγονός που δικαιολογεί, όπως φαίνεται, μία ευρύτερη ερμηνεία του άρθρου 34 ΕΣΔΑ⁴. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι η T.J. θα μπορούσε να έχει εκπροσωπηθεί από τη μητέρα της ή τον δικαστικό της συμπαραστάτη (σε αντίθεση με την περίπτωση του *Câmpreanu*, όπου δεν υπήρχε αυτή η δυνατότητα), εντούτοις το ΕΔΔΑ επεσήμανε τις προσπάθειες που κατέβαλλε η Validity με τις προαναφερόμενες διαδικασίες καταγγελίας που κίνησε σε εθνικό επίπεδο, καθιστώντας την αντιπρόσωπο επί της ουσίας και όχι απλώς επ' ονόματι. Κατά το ΕΔΔΑ, η αδράνεια των προσώπων που συνδέονταν με την T.J. (δηλαδή η μη άσκηση προσφυγής) δεν θα μπορούσε να εμποδίσει την εξέταση των ιδιαίτερα σοβαρής φύσεως καταγγελιών σχετικά με την παραβίαση των δικαιωμάτων της. Συνεπώς, το

². Ibid, παρ. 66.

³. ΕΔΔΑ *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpreanu κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 47848/08), απόφαση της 17ης Ιουλίου 2014 του Τμήματος Ευρείας Σύνοψης.

⁴. Ibid, παρ. 104-108. Βλ. παρ. 42-43 της σχολιαζόμενης απόφασης. Πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι η ευάλωτη κατάσταση της T.J. επηρέασε και την ανάλυση του Δικαστηρίου επί της ουσίας του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παρ. 77, 93, 95.

Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της Κυβέρνησης και απέδωσε στην Validity το καθεστώς του *de facto* εκπροσώπου.

Η παραπάνω ανάλυση αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία που έχει η έννοια της ευαλωτότητας, ιδίως για τα ΑμεΑ, στη νομολογία του ΕΔΔΑ⁵. Η εν λόγω έννοια χρησιμοποιείται για να διευρύνει όχι μόνο την ερμηνεία των προϋποθέσεων παραδεκτού της άσκησης μιας προσφυγής, αλλά και το πεδίο προστασίας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση. Πράγματι, κυρίως υπό το πρίσμα του άρθρου 14 ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης των διακρίσεων⁶, η αναγνώριση ενός ευάλωτου καθεστώτος οδηγεί στην αυστηρότερη εξέταση των περιορισμών που θέτουν τα εναγόμενα κράτη και άρα, συνακόλουθα, στον περιορισμό του περιθωρίου εκτίμησης των τελευταίων⁷. Ωστόσο, η ευαλωτότητα απαιτεί προσοχή εκ μέρους του ΕΔΔΑ, καθώς ανάλογα με τον τρόπο χρήσης της μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση πατερναλιστικών τακτικών του Δικαστηρίου και, άρα, την απόδοση αρνητικής χροιάς στην έννοια «ευάλωτος»⁸, όπως, για παράδειγμα, στη σχολιαζόμενη απόφαση, όπου στην παρ.78 η αναπηρία της T.J. δημιουργεί τεκμήριο σχετικά με τη νομική της ικανότητα.

Αφού το ΕΔΔΑ απέρριψε την ένσταση αυτή αλλά και την ένσταση που αφορούσε την πάροδο των 6 μηνών για την άσκηση της προσφυγής κατά το άρθρο 35 ΕΣΔΑ⁹, προχώρησε στην εξέταση της υπόθεσης επί της ουσίας.

III. Η απόφαση του ΕΔΔΑ επί της ουσίας

Αρχικά, το ΕΔΔΑ εξέτασε το ουσιαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παραπέμποντας και πάλι στην απόφαση *Câmpeanu* σχετικά με τις θετικές υποχρεώσεις των συμβαλλομένων κρατών, ιδίως ως προς τα άτομα που έχουν υπό την εποπτεία τους¹⁰. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η T.J. ζούσε από μικρή ηλικία στο Τορμάζ, την πλήρη εξάρτησή της από τη δομή αυτή για την κάλυψη όλων των αναγκών της και την αναπηρία της, που δεν της επέτρεπε να λειτουργήσει με πλήρη αυτονομία, το Δικαστήριο κατέληξε στο ενδιάμεσο συμπέρασμα πως η θανούσα βρισκόταν υπό την πλήρη ευθύνη του εναγόμενου κράτους. Συνεπώς, βασιζόμενο στους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας ΜΚΟ, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε όχι μόνο στις ανησυχητικές συνθήκες που αφορούσαν ειδικά την T.J., αλλά και, γενικότερα, στα συστημικά ελαττώματα που διέτρεχαν τη λειτουργία της δομής και τα οποία ήταν απολύτως γνωστά στις αρμόδιες αρχές, ιδίως μέσω των εθνικών αναφορών που προαναφέρθηκαν. Το Δικαστήριο φαίνεται να δίνει ιδιαίτερα σημασία στις συστημικές αυτές παραλείψεις, δεδομένου ότι τις παραθέτει αναλυτικά, τονίζοντας ακριβώς τα γενικότερα προβλήματα που επικρατούσαν στο Τορμάζ, τα οποία αφορούσαν συνολικά το δημόσιο συμφέρον¹¹.

Εξειδικεύοντας αυτές τις γενικότερες, εξευτελιστικές συνθήκες διαβίωσης, το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόνισε ότι οι εγκαταστάσεις του Τορμάζ δεν ήταν κατάλληλες για να διαχειριστούν ένα άτομο, όπως η T.J., με μια βαριά διανοητική αναπηρία. Μάλιστα, η τελευταία δεν είχε λάβει καμία θεραπευτική αγωγή επ' αυτής, ακόμη και όταν η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε. Βασιζόμενο για ακόμα μία φορά στην έννοια της ευαλωτότητας,

⁵. Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Kiyutin κατά Ρωσίας* (Προσφυγή Νο 2700/10), απόφαση της 10ης Μαρτίου 2011 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 63-64.

⁶. Για το οποίο, αν και τέθηκε ζήτημα παραβίασης εκ μέρους της προσφεύγουσας, δεν εξετάστηκε εν τέλει από το ΕΔΔΑ, παρά ακριβώς τη στενή σύνδεση της ευαλωτότητας με το εν λόγω άρθρο.

⁷. O. MJOLL ARNARDOTTIR, *Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights – Innovation or Business as Usual?*, Oslo Law Review, 2017, σσ. 157-159, 162-163· S. YEON KIM, *Les Vulnérables: Evaluating the Vulnerability Criterion in Article 14 Cases by the European Court of Human Rights*, Legal Studies, 2021, σσ. 617-618.

⁸. S. YEON KIM, *ό.π.*, σσ. 628-629.

⁹. Βλ. παρ. 54-59 της σχολιαζόμενης απόφασης.

¹⁰. *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu κατά Ρουμανίας*, *ό.π.*, παρ. 130-131 και 132-133 για το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2.

¹¹. Βλ. παρ. 82-89 της σχολιαζόμενης απόφασης.

έκρινε πως περιοριστικά μέτρα, όπως η περίδεση της T.J. στο κρεβάτι της, είναι διαμετρικά αντίθετα με την αξιοπρέπειά τους¹².

Συνολικά, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, καθώς οι εθνικές αρχές του εναγόμενου κράτους απέτυχαν να δράσουν επαρκώς απέναντι στις γενικές, συστημικές παραλείψεις που εντοπίστηκαν στο Τορμάζ, οι οποίες ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές για την T.J.

Αντίστοιχα, όσον αφορά το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2, το ΕΔΔΑ σχολίασε το γεγονός ότι, στο πλαίσιο της έρευνας που ακολούθησε τον θάνατο της T.J., δεν υπήρξε καμία εκτίμηση για το αν οι προαναφερόμενες συστημικές ελλείψεις σχετίζονταν, με οποιοδήποτε τρόπο, με τον θάνατο αυτόν, ή αν ο τελευταίος ήταν το αποτέλεσμα πράξεων ή παραλείψεων των υπαλλήλων της δομής. Η απάντηση των αρχών ως προς τις κατηγορίες στις οποίες είχε προβεί η Validity κρίθηκε και στο σημείο αυτό ανεπαρκής και, συνεπώς, οδήγησε στην αναγνώριση της παραβίασης του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2. Σημειώνεται, τέλος, πως τα παράπονα της προσφεύγουσας που σχετίζονταν με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ περί πρόσβασης στην δικαιοσύνη, αλλά και το άρθρο 14 για την απαγόρευση των διακρίσεων κατά των ΑμεΑ (σε συνδυασμό με το δικαίωμα στη ζωή), δεν εξετάστηκαν από το ΕΔΔΑ, το οποίο έκρινε ότι τα κύρια νομικά ζητήματα της υπόθεσης αναλύθηκαν υπό το πρίσμα του άρθρου 2 αυτοτελώς.

Η παρούσα απόφαση είναι σαφώς ιδιαίτερα θετική για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ΑμεΑ, ιδίως σε ό,τι αφορά το ακανθώδες ζήτημα του έντονου περιορισμού που υφίστανται τα τελευταία εντός κρατικών δομών/ιδρυμάτων φροντίδας. Το ΕΔΔΑ, μέσα από μια διευρυμένη νομική ερμηνεία των θετικών υποχρεώσεων που πηγάζουν από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ¹³, εντόπισε τα συστημικά προβλήματα της κρίσιμης δομής και τα ενσωμάτωσε στην ατομική περίπτωση της T.J.

IV. Συστημικές ελλείψεις και γενικά μέτρα στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Ορισμένες υποθέσεις που έχουν απασχολήσει κατά καιρούς το ΕΔΔΑ συμπεριλαμβάνουν, πέρα από ατομικά μέτρα που επιβάλλονται με στόχο την αντιμετώπιση της εκάστοτε συγκεκριμένης παραβίασης, και γενικότερα μέτρα τα οποία στοχεύουν όχι μόνο στον τερματισμό της παραβίασης, αν αυτή συνεχίζεται, αλλά πρωτίστως στην αποφυγή της επανάληψής της στο μέλλον. Τα γενικά αυτά μέτρα δύνανται να αφορούν οποιαδήποτε πτυχή της εξουσίας του εναγόμενου κράτους. Ειδικότερα, νομοθετικές τροποποιήσεις μπορούν να συνιστούν ένα τέτοιο γενικό μέτρο, ιδίως για συστημικά ζητήματα/ελαττώματα, όπως και η μεταβολή διοικητικών πρακτικών όταν δεν είναι αναγκαία μια νομοθετική αναθεώρηση. Τέλος, γενικά μέτρα έχουν επιβληθεί από το ΕΔΔΑ και αναφορικά με τη νομολογία εθνικών δικαστηρίων η οποία κρίθηκε αντίθετη προς τη δική του νομολογία. Η εφαρμογή του τελευταίου μέτρου είναι αρκετά ευαίσθητη καθώς δεν εξαρτάται πλήρως από το εναγόμενο κράτος, το οποίο μπορεί απλώς να δεσμευτεί για την οργάνωση προγραμμάτων κατάρτισης των δικαστών προκειμένου να λαμβάνουν καλύτερα υπόψη τις αντίστοιχες αποφάσεις του ΕΔΔΑ¹⁴.

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, η έννοια-κλειδί, εν προκειμένω, είναι εν πολλοίς το «συστημικό» ή «δομικό» πρόβλημα, το οποίο δημιουργεί την ανάγκη για λήψη γενικών μέτρων. Πράγματι, στο πλαίσιο της σχολιαζόμενης απόφασης, οι αναφορές στα συστημικά

¹². Βλ., ως προς αυτού του είδους περιοριστικά μέτρα και την καταδίκη τους από το ΕΔΔΑ, τις αποφάσεις ΕΔΔΑ *Lavorgha κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 8436/21), απόφασης της 7ης Νοεμβρίου 2024 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 136, ΕΔΔΑ *V.I. κατά Μολδαβίας* (Προσφυγή No 38963/18), απόφαση της 26ης Μαρτίου 2024 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 129, ΕΔΔΑ *L.R. κατά Βόρειας Μακεδονίας* (Προσφυγή No 38067/15), απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2020 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 80.

¹³. V. STOYANOVA, *Validity Foundation on Behalf of T.J. v. Hungary and the Role of Factual Causation for Finding Breaches of Positive Obligations Under the ECHR*, Strasbourg Observers, 20.12.2024, διαθέσιμο σε: <https://strasbourgobservers.com/2024/12/20/validity-foundation-on-behalf-of-t-j-v-hungary-and-the-role-of-factual-causation-for-finding-breaches-of-positive-obligations-under-the-echr/>.

¹⁴. Λ.-Α. ΣΙΣΙΑΙΑΝΟΣ, *Η Ανθρώπινη Διάσταση του Διεθνούς Δικαίου*, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2024, σσ. 107-109.

ζητήματα του Τορμάζ είναι αρκετές, όπως εξετάστηκε. Ωστόσο, το μοναδικό μέτρο που εν τέλει επέβαλε το Δικαστήριο του Στρασβούργου ήταν η καταβολή από το εναγόμενο κράτος αποζημίωσης 10.000 ευρώ στη ΜΚΟ Validity, χωρίς καμία περαιτέρω αναφορά σε τυχόν γενικά μέτρα. Η «παράλειψη» αυτή θα μπορούσε πιθανώς να δικαιολογηθεί, αφενός, λόγω του περιορισμένου αντικτύπου των συστηματικών ελαττωμάτων που εντοπίστηκαν (τα οποία αφορούν καταρχάς μόνο τη δομή του Τορμάζ, αν και το ΕΔΔΑ σε ορισμένα σημεία αναφέρεται γενικότερα σε «σύστημα φροντίδας»¹⁵, χωρίς να είναι πλήρως σαφές στο πού αναφέρεται) και, αφετέρου, στο γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν επιθυμεί να εισέρχεται πάντα και με έντονο τρόπο σε ζητήματα που άπτονται της κυριαρχίας των Συμβαλλομένων Κρατών.

Σε κάθε περίπτωση, η επιβολή γενικών μέτρων στην παρούσα απόφαση ίσως να έπρεπε να επιδιωχθεί, για παράδειγμα, αναφορικά με τη θέσπιση ενός αυστηρότερου πλαισίου ως προς τις έρευνες που διεξάγονται για τις συνθήκες διαβίωσης ατόμων με διανοητικές αναπηρίες σε δομές φροντίδας, ιδίως αν λάβει κανείς υπόψιν το γεγονός ότι το ζήτημα της κακομεταχείρισης (κυρίως μέσω της περιδεδσης) των ΑμεΑ σε ιδρύματα και δομές, όπως αυτή του Τορμάζ, έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ σε αρκετές υποθέσεις τα τελευταία χρόνια¹⁶. Αν και οι αποφάσεις αυτές δεν αφορούν συγκεκριμένα την Ουγγαρία ως εναγόμενο κράτος όπως εδώ, εντούτοις, σχετικές αναφορές της Επιτροπής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΔΣΔΑΑ) κάνουν λόγο για τις εξευτελιστικές συνθήκες ζωής των ΑμεΑ σε ιδρύματα εντός της χώρας¹⁷.

V. Συμπεράσματα

Η χρήση της έννοιας της ευαλωτότητας από το ΕΔΔΑ με στόχο την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ (χωρίς ιδιαίτερο πατερναλιστικό χαρακτήρα), σε συνδυασμό με τη συστηματική αναφορά που πραγματοποίησε στα δομικά προβλήματα που εντοπίστηκαν ως προς τη συμπεριφορά των αρχών του εναγόμενου κράτους, αποδίδουν στη σχολιαζόμενη απόφαση ένα θετικό πρόσημο γενικότερα. Η απουσία επιβολής γενικών μέτρων, και όχι απλώς μιας αποζημίωσης στο διατακτικό της απόφασης, πιθανώς να προσέδιδε έναν πιο ολοκληρωμένο χαρακτήρα στην προστασία αυτή, κατά το πρότυπο της απόφασης *V.I.*, η οποία ανέδειξε τη σημασία των δομικών διακρίσεων σε βάρος των ατόμων με διανοητικές αναπηρίες¹⁸.

¹⁵. Βλ. παρ. 82 και 104 της σχολιαζόμενη απόφασης.

¹⁶. Βλ. τόσο τις αποφάσεις *Câmpeanu, Lavorgna, V.I.* (στην οποία επιβλήθηκαν και γενικά μέτρα κατά της Μολδαβίας), και *L.R.* που παραπέμφθηκαν παραπάνω, όσο και ΕΔΔΑ *Aggerholm κατά Δανίας* (Προσφυγή Νο 45439/18), απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2020 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 95-115, ΕΔΔΑ *Stanev κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή Νο 36760/06), απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης.

¹⁷. CRPD, Inquiry concerning Hungary under article 6 of the Optional Protocol to the Convention, CRPD/C/HUN/IR/1, 17.09.2020, παρ. 60.

¹⁸. E. SEVRIN / M. VRANCKEN, Systemic Discrimination of Intellectually Disabled Children: *V.I. v. Moldova Paves the Way*, Strasbourg Observers, 05.07.2024, διαθέσιμο σε: <https://strasbourgobservers.com/2024/07/05/systemic-discrimination-of-intellectually-disabled-children-v-i-v-moldova-paves-the-way/>.